

Світлана МИХАЙЛЕНКО

ПРОЙТИ ПОПІД ЧЕРВОНОЮ ЛІНІЄЮ

(Творчий портрет художника Михайла Ніколаєва)

Якийсь художник провів на землі червону лінію. Люди, що зібралися навколо, почали сушити собі голову, намагаючись збагнути, що то воно є. ...Спитали нарешті в художника. І він відповів: “Я хочу подивитися, чи хтось з вас зможе перейти під цією лінією, а не над нею”.

По тому він одягнув капелюха й пішов.

Джанні Родарі

Михайло Ніколаєв

Михайло Ніколаєв, головний художник Хмельницького обласного театру ляльок, запросто проходить поперем червоною лінією! Він вважає, що це йому належить за посадою. До того ж, веде за собою усіх, хто допитливий, цікавий і нелінійний! Гадаю, славетний італійський казкар належно поцінував би таку здатність художника з Хмельницького! Більше того, сеньйор Родарі ніби передбачив його вдачу!

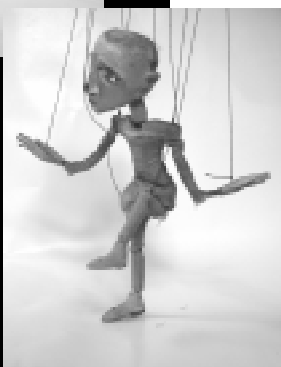
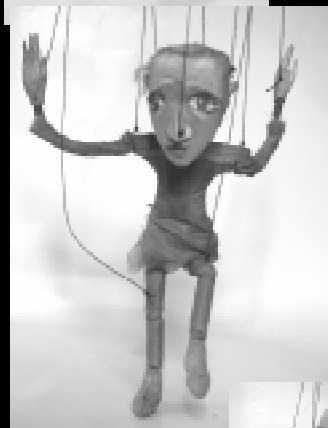
Михайло Ніколаєв народився 5 травня 1956 року Джанні Родарі у своєму “Веселому календарі” стверджує, що у цьому місяці “...Годинники завжди показують 19 годину, отже, люди з ранку до вечора можуть тішитися видовищем сонця на вечірньому пружі. Учені вже давно вивчають засоби продовжити цей місяць на тиждень, але досі їм це не вдалося”. Але є ще надтравень! У цьому “місяці” народився поет Фантазіус – “винахідник восьмиколісного велосипеда (із вісьмама педалями для павуків-восьминогів)”. А за гороскопом “...народжені у надтравні завжди говорять правду, за винятком тих випадків, коли кажуть неправду. Вони люблять живопис, фізику і фісгармонію. Утім, це не доведено. І, можливо, обожають іще що-небудь, але це не має ніякого значення. Важливо, що вони своєчасно помічають, що світ прекрасний”.

Дякую, сеньйоре Родарі! Чи дозволите Ви запросити Вас ... у казку? Нашу, українську, із традиційним зачином: жили-були Дід та Баба... Ні, не так: жив-був собі хлопчик. Звичайний. Найбільше за все любив... ну, так, вгадали, грати у футбол. І плавати в річці до знемоги. А ще – сидіти під густими, як зимова хутряна шапка, кронами величезної шовковиці. Вони обидві (кожна сама собі ліс) росли на звичайному подвір’ї звичайного будинку у Вінниці, і кожна сягала чи не п’ятого поверху. В них єдналися таїна й безпека, відчуття повної ізоляваності від світу й причетності до кожної гілки, листочка; найменше вабили ягоди. То вже був вибір: прагматизму – ні!..

А ще там, у шовковичній схованці-вольниці, гарно... думалося. І думки ті – як би нам сьогодні не заманливо так гадати! – були ну аж ніяк, ну ніяк не пов’язані з мистецтвом! Але – думки...

Сеньйоре Родарі, дозвольте ще раз послатися на Вас: “Як на мене, кожна людина повинна півгодини на день думати. Це можна робити повсюдно – сидячи за столом, гуляючи в лісі, на самоті чи в компанії”.

Михайло тоді Джанні Родарі не читав, і взагалі казок не знав і майже не чув: Орини Родіонівни поряд не було, а в інтелігентній сім’ї перевагу надавали серйозним

книжкам. Що вже казати про театр ляльок! Він був просто не вартий не те щоб уваги – погляду в його бік. Театр драматичний вабив тільки тим, що в ньому, в оксамиті поручнів балкона, дрімали цілі поклади пороху! Лець торкнешся – злетіла весела хмарка, а можна ж і не лець... Все-таки розвага, бо на сцені – якась безпросвітна нудота.

Удома не сварили: вчився добре. Батько – офіцер, людина широкого кругозору, творча (грав на скрипці, навіть у симфонічному оркестрі, якщо такий “виринав” у його військових мандрях), передплачував цікаві видання, серед яких особливе місце посідала “Історія мистецтва”. Це була “зачіпка”. Візуальна підготовка. Ще не усвідомлена. До того ж, “ефемериди” всіляких там Моне, Дега, Гогена успішно долалися уроками малювання в школі. Там не було жодного “імпресьюну”. Мислити не заохочували. Учителю ставив на стіл відро, з якого стирчала брудна швабра й “драпрі” брудної ганчірки або якийсь прилад із фізичного кабінету, і давав завдання: оте змалювати. Ні спонуки думки, ні емоції хоч би й щодо такої “натури”.

Михайло ненавидів ті уроки. І, мабуть, відтоді в нього відразу до перемальовування “так, щоб було схоже”. (Він і тепер каже, що не здатен перемалювати предмет чи скопіювати якийсь малюнок).

Після школи – Політехнічний інститут. Катастрофа: зламана нога, півроку – геть. Ні, не “геть”! То була пора “великих літературних відкриттів”. Скільки стежок, доріг було прокладено, перейдено у той безкрай.

Хоча тотальне захоплення Хемінгуєм тоді дещо вщухло, все ж він, дядя Хем, не змінився! Письменник справжніх мужчин. Не вихователь, не наставник, боронь, Боже... Якась чоловіча екзистенція.

...Відкриття Федеріко Гарсія Лорки, чуттєві барви його вірша. Найвищий поетичний злет і його земна, обпалююча жага – гримуча суміш трагедії. Пристрасть як субстанція буття.

Відтоді – лицарська любов до поезії, широка літературна обізнаність. Видужавши, відчув себе іншою людиною.

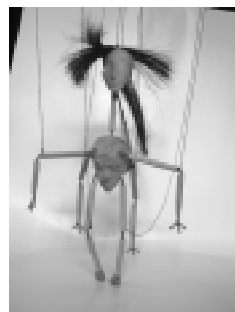
А тут і призов до армії – між іншим, служба йому подобалася. Саме там, в армії, вперше свідомо взявся за олівець, розгледів його, ніби вперше побачив. Той олівець, наче стрілка компаса, вказав напрям – і не руш.

Після армії до політеху не повернувся. Невдовзі вступив до Одеського театрального училища, яке закінчив у 1981 році.

Михайло з гумором порівнює свій незвично довгий “інкубаційний період” із долею... Іллі Муромця, котрий, як відомо, тридцять років сидів на печі, а потім, злізши, розпочав лік своїм богатирським подвигам.

До “богатирських подвигів” було ще далеко. Але з’явилась визначеність, а з нею – впевненість у невідворотності вибору. Все, що досі збиралося, формувалося потай від нього самого, попросилося назовні, на свободу, вимагало... Вимагало всього його, Михайла Ніколаєва, без останку.

Після Одеси – художник-постановник Вінницького обласного українського музично-драматичного театру, сценограф вистав “Три хвилини

Мартіна Гроу” Г. Боровика, “Пригоди з чолдобречками” В. Пальчинскайте, “Війна” І. Стаднюка. На цьому зупинятися не хотілось. Відчував, що рано чи пізно він **мусить** пройти **попід** червоною лінією, накресленою на землі.

Хтось із друзів по армії, по училищу (вони такими є і тепер) порадив спробувати вступити до Ленінградського інституту театру, музики та кінематографії. Тоді був набір на відділення художників лялькових театрів.

Михайло Ніколаєв: Театр ляльок – це мистецтво кінетичне, мистецтво непорівнюваних речей, незчисленних асоціативних рядів. Сучасні види концептуального мистецтва – інсталяції, перформенси – віддавна існували в театрі ляльок, тільки не мали таких назв, не виокремлювалися як самодостатні. Де, в якому театрі є таке розмаїття форм, розмірів, силуетів, забарвлення, таке пластичне багатство, отримане від споріднених мистецтв?!

А ляльки: пласка, об’ємна, живописна, графічна, скульптурна, геометрична, абстрактна! Театр ляльок завжди хоче здивувати глядача новим різновидом ляльки. Шкода, що більшість театрів боїться експериментувати, виставляючи, як щит, невідпоре: “Діти цього не зрозуміють”.

Світлана Михайленко: Так, діапазон можливостей художника у театрі ляльок величезний. Зрештою, цей театр пропонує нам світ таким, яким бачить його художник. З цим ніхто нібито й не сперечається. І при цьому художник театру ляльок у мистецькому світі існує начебто на маргінесі. Ви не ображаєтесь?

М.Н.: Ні. Дециня правди, і то не мала, в цьому є. Та й не тільки художник. “На маргінесі” і сам театр ляльок як мистецький заклад у “табелі про ранги” нашої культури. Про нього згадують лише з нагоди фестивалів, та й то чиновники від культури (ба навіть колеги з “солідних” театрів), не кажучи

про високопосадовців, вистав не дивляться. Розчуляться, як побачать, бува, щасливі дитячі личка в залі – та й по всьому.

Грошей нам виділяють – залишки від залишків, хоча театри ляльок, порівняно з іншими, їх потребують найменше.

Запевняю Вас, люди, які зверхньо ставляться до нашого мистецтва, ніколи не бачили хороших, високохудожніх лялькових вистав. І не мають уявлення про естетичні потреби дітей.

С.М.: Пошлюся на Вашу з режисером Сергієм Брижанем виставу “Тарас” за драматичною поемою Богдана Стельмаха у нашому Львівському театрі ляльок*. Там усе “не те й не так”,

* Докладніше про цю виставу див. у “Просценіумі”, ч. 2, 2003.

Перші ляльки художника
Михайла Ніколаєва, 1984 р.

*“Хом’ячок та Північний вітер” Х. Паукша. Режисер – Сергій Брижань,
художник – Михайло Ніколаєв. Хмельницький обласний театр ляльок.*

як звикли бачити глядачі, але все має здатність активно переконувати, навіть перебудувати систему сприймання мистецтва. Це благодатний вплив, хоч би й шлях його – через спротив. А як світяться очі у дітей на цій виставі!

М.Н.: Взагалі будь-яка вистава, якщо вона має відношення до мистецтва, живе в уяві, у розгадуванні й здогадах...

Ця осанна театрові ляльок перервала нашу розповідь про художника.

Отже, Михайло Ніколаєв – у Санкт-Петербурзі (тоді – Ленінграді). Що нового можна сказати про вплив цього міста, його культури, архітектури, мистецьких реінкарнацій на людину чуйну, спраглу краси, із вродженим вишуканим смаком? Мистецтво не відпускало, відбирало сон, ятрило, шматувало душу, витягувало з далеких підсвідомих мушлів якісь дитячі спогади про те, чого не було і тільки отепер зазоріло, – сталося впізнане очікування.

Космос “Ермітажу”... Полиця на чорній воді каналів світла нічних ліхтарів (і на кожному сидів Синій Птах!)... Гра форм, ліній, тіней. Ймовірність зустріти на вулиці блоківську Незнайомку... Прилучення до поезії Анни Ахматової... І щоденні відкриття! І рідна “парафія” – недосяжна майстерність ляльковиків у знаменитих театрах!

З 1987 року, після закінчення Ленінградського інституту театру, музики та кінематографії, Михайло Ніколаєв – головний художник Хмельницького театру ляльок.

Це був уже відомий в Україні театр. Його відкрив і очолив у 1970 році знайомий український режисер-лялькар Сергій Єфремов, потім тут працював тоді ще молодий Леонід Попов, нині визнаний метр, режисер і педагог.

Михайло Ніколаєв “засвітився” одразу, без розгону. На першому ж Міжнародному фестивалі (Луцьк, 1989) його сценографію (вистава “Баня” за В. Маяковським, режисер – В. Попов) було відзначено дипломом і премією. Схвально відгукнувся у журналі “Український театр” відомий режисер і теоретик театру ляльок Борис Голдовський.

Участь і перемоги на наступних фестивалях театрів ляльок підтвердили високе реноме художника.

Більшість вистав було створено у співпраці з головним режисером театру Сергієм Брижанем, який на рік швидше за свого колегу-художника отримав диплом режисера у тому ж ЛДІТМКУ, ще й маючи за плечима акторську освіту, здобуту у стінах Харківського інституту мистецтв імені І. Котляревського.

Цей творчий тандем започатковано 1989 року, і від того часу спільна праця митців незмінно дарує глядачеві несподіванки й відкриття, а творцям вистав – низки нагород та дипломів найрозмаїтіших фестивалів. Ось вони:

Х. Паукш, “Хом’ячок і Північний вітер” – диплом за кращу сценографію, “Інтерлялька-95”, Ужгород; лавреат Міжнародного фестивалю “Ян-Бабіян-96”, Сілістрія, Болгарія;

С. Маршак, “Теремок” – диплом за кращу сценографію, Республіканський фестиваль, Луцьк-89; диплом за кращу виставу на Міжнародному фестивалі, Сілістра-89, Болгарія;

С. Брижань (за народною казкою), “Івасик-Телесик” – диплом за кращу сценографію, Міжнародний фестиваль “Інтерлялька-98”, м. Ужгород; лавреат фестивалю “Золотий Телесик-99” у Львові та в Кишиневі – 2000 р.;

Різдвяний родинний ляльковий “Вертеп” – дипломи, Міжнародний фестиваль “Різдвяна містерія-96”, Луцьк; Другий міжнародний фестиваль “Коляда-97”, Рівне;

Б. Стельмах, “Тарас” – краща вистава на фестивалі “Золотий Телесик-2001”, Львів; Премія за кращу сценографію на фестивалі “Обереги”, Івано-Франківськ, 2003;

М. Супонін (переклад та сценічна версія С. Брижаня, П. Гірника), “Чарівна зброя Кендзо” – Гран-прі Другого міжнародного фестивалю “Подільська лялька-2001”, Вінниця;

“Відлуння”, (ідея І. Уварової) – Гран-прі на фестивалі у Катовиці, Польща, 2002;

Міжнародна премія (Україна – США) ім. Владислава Клеха (2001) в галузі сценографії;

Чим приваблює до себе творчість Михайла Николаєва? Насамперед тим, що вона підтверджує його особистість на суверенній території мистецтва.

Образно-пластичний ряд його вистав має своє коріння, іноді складно-опосередковане, у народному мистецтві.

Художник опротестовує апробовані, безвідмовні лялькарські стереотипи, за якими ляльки повинні бути подібними до ілюстрацій дитячих книжок, до іграшок чи сувенірів.

Ілюстрації бувають дуже гарні, намальовані з любов’ю до героїв книжки і до маленьких читачів, але їхня “прописка” – аркуш паперу, ну, а сувеніри – то на потребу.

Михайло Николаєв не лякає авангардом чи крутим постмодерном. У нього безпомилкове добре око й відчуття гармонії всіх компонентів театру. У складній взаємодії ритмів, у вільному конструюванні простору (світлом, кольоровою плямою, фактурою, лінією, об’ємом) у нього завжди є стильова домінанта, яка не дозволяє збочити

“Івасик-Телесик” С. Брижаня. Режисер – Сергій Брижань, художник – Михайло Николаєв. Хмельницький обласний театр ляльок.

й переступити ту межу, за якою – небезпека розчинитися в загальному потоці авангарду, до якого так легко пристосуватися дилетантам. У цьому безконечному потоці зберігається його, Николаєва, власне обличчя, його особистість, його місце в художньому процесі, в театральній культурі.

У ляльках Николаєва – характер рухів персонажів, особливості їхньої пластики, поз і навіть структура мізансцен (що дуже допомагає режисерам вистав). І все оповите, ніби скроплене теплим, при сонці, дощиком, коли виграє райдуга, хизується в небі фантазією.

Усе це – переходи попід червоною лінією!

Сеньйоре Родарі, а Ви не хочете пройти попід нею? Адже потрапити в казку українську можна тільки так. А для Вас такий спосіб звичайний! Бачу, Ви згодні. Дякую. Отже, ми з Вами у Львівському театрі ляльок на фестивалі “Золотий Телесик-99”. Дивимось улюблену казку українських дітлахів “Івасик-Телесик”.

Ми вже настроїлися на “Жили-були Дід та Баба”, “приєднуємо” свої очі до очей художника – і опиняємося у просторі, який чекає пробудження Весни, занурюємось у нього, у той світ, у той прадавній

*"Вертеп". Режисер – Сергій Брижань, художник – Михайло Ніколаєв.
Хмельницький обласний театр ляльок, 1995 р.*

*"Різдвяна ніч" за мотивами творів Г. Хоткевича. Режисер – Сергій Брижань, художник – Михайло Ніколаєв.
Хмельницький обласний театр ляльок, 2001 р.*

*"Відлуння" (ідея І. Уварової). Режисер – Сергій Брижань,
художник – Михайло Ніколаєв. Хмельницький обласний
театр ляльок, 2003 р.*

Ескізи костюмів та сцена з вистави "Тарас" Б. Стельмаха.
Режисер – Сергій Брижань, художник – Михайло Ніколаєв.
Хмельницький обласний театр ляльок, 2001 р.

ліс, де ростуть... білі дерева, а на узліссі, в озері, "обличчям" до нас, плавають рибки. У тому білому пралісі можна заблудитись, хоча там... лише кілька дерев. Таке точне (у просторових співвідношеннях) відчуття художника відкидає випадкове, жертвує непотрібним і акцентує основне. Як писав улюблений його художник Анрі Матісс: "Справжнє багатство не ряснота, а обрання, вибір, володіння тим, що важливе, тим, що воістину важливо, тільки тим, що важливо!"

Отже – витоки казки, її духовна первозданність. Художник оживляє не тільки забуте, але й ніколи не згадуване, замуроване повсякденністю, суєтою, історичною невдячністю, новими життєвими стандартами.

У чаклунському, бездоганно стильному просторі кружляють, творячи ритуальні язичницькі маніпуляції з решетом (знак сонця) і вінками, три постаті в білому. Вони викликають Весну. І ось він, Ярило, такий гарячий, довгожданий, ладний, здається, зогріти весь світ – для людей. Світло, вливаючись, не розвіює чарів – навпаки!

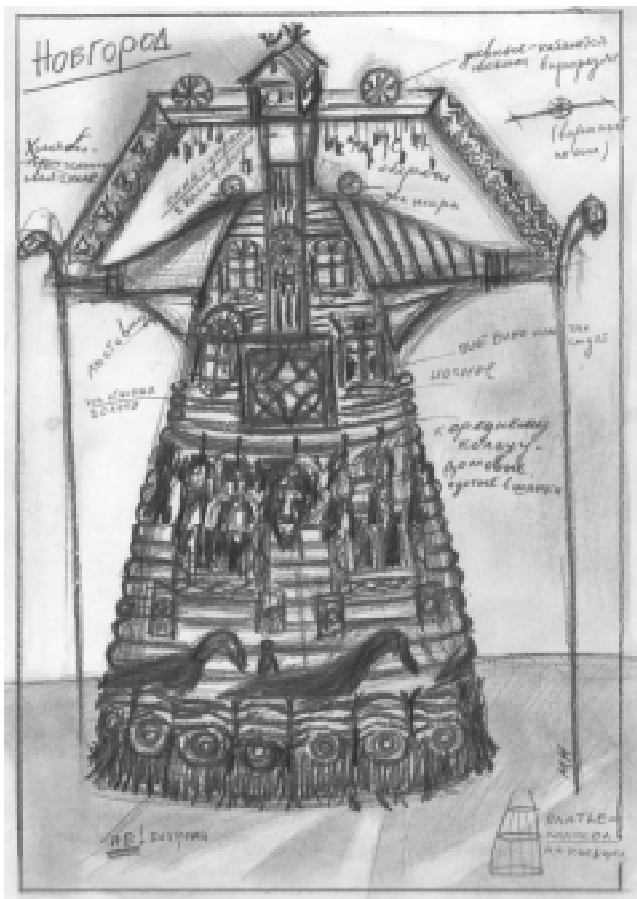
А ось і Дід з Бабою. Вони радіють Весні, але сумна та радість: немає дитини в хаті. Іде Дід до лісу і знаходить там суху деревинку, подібну до фігурки хлопчика. Приносить додому. Тут же "з нічого" з'являється колісочка, схожа на пелюстку квітки (Михайло Ніколаєв придумав багато першоз'яв звичайних речей!)... І пісня, одвічна материнська коліскова, одухотворене деревинку! Дитинка спинається на ніжки, пробує, чи надійна твердь. І – пішла! (І ніякої тобі еволюційної чи якоїсь новітньої теорії походження людини!).

З такою ж любов'ю тато Карло, мабуть, витесував свого дерев'яного чоловічка – Піноккіо. Буратіно! А в нашого Телесика і носик подібний: задерикуватий, хіба що не такий довгий! Мабуть, це фамільний знак "тата"-сучечка.

Яка глибока спорідненість казок – української та італійської! Чи не так, сеньйоре Родарі?

... А тепер подивимось. На екрані комп'ютера – парад-алле ляльок Михайла Ніколаєва. Тільки встигай переводити подих! Кіт із чаркою (п'є за здоров'я Кицьки – господині нового дому), тут же Коза... з Лірою;

Ескізи до вистави "Садко". Художник – Михайло Ніколаєв, 2003 р.

морський піжон Омар – респектабельний чиновник; Морський Коник, на хребті якого... літаючі тарілки, а ніс – перевернута шахова фігурка. Ось чепуруха Відьма в розкішному туалеті мушлі, а ніс – риба ("Русалонька"); у підводному царстві (вистава "Садко", здійснена в Краснодарі) – Кінь, наче пес, стоїть на задніх ногах, а оскільки у Новгороді був звичай топити коней (після смерті хазяїна) в озері, то там, на дні, ті Коні вже... шахові; в Ірода ("Відлуння") на голові колючки – не терновий вінець; шестикрилий Журавель; зграйка чудернацьких риб, що пливають, напевно, на прийом до якогось начальника...

Мабуть, досить, не каталог це все-таки (усього ж ляльок понад двісті!).

М.Н.: Для мене важливе відчуття стилю, власне ставлення до теми. Так, я не копіював японських ляльок, японські гравюри, коли працював над виставою "Чарівна зброя Кендзо", хоча добре "сидів у матеріялі". А коли володієш матеріялом, тоді добре імпровізувати. Це я люблю найбільше. В японській казці відчув те, що мені підходить емоційно.

С.М. Це одна з найкращих Ваших вистав (автори – М. Супонін та С. Брижань, режисер – С. Брижань). І все-таки: чому Японія?

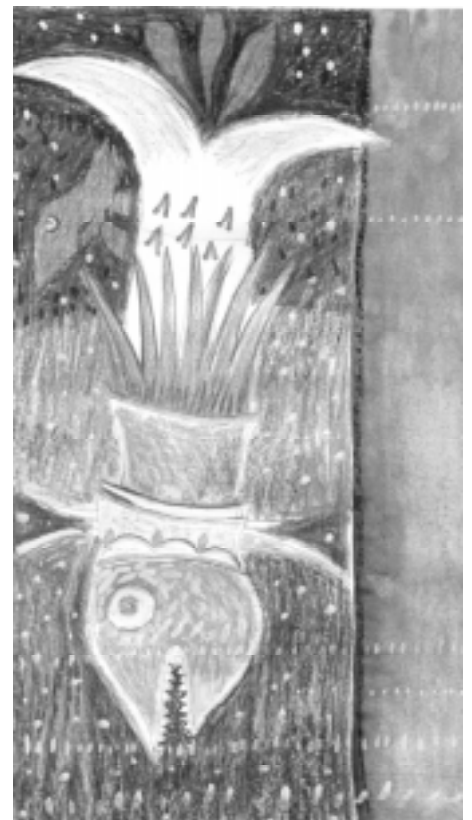
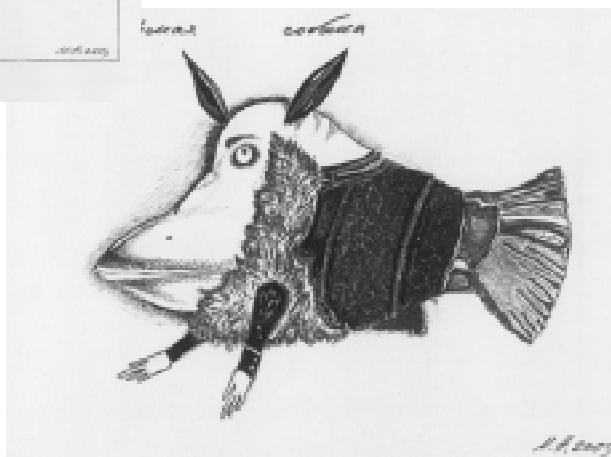

М.Н.: Мені цікаве змішування культур різних народів. Це одна з базових ознак постмодернізму. Люблю “вслухатися” у переключку віддалених культур, поєднувати їх. Не боюся еклектики, якщо вона виступає як принцип сценографії.

С.М.: Над виставою “Тарас” Ви працювали двічі – у театрах Хмельницького і Львова...

М.Н.: Знаю, про що Ви хочете запитати. Даруйте, що перебив. Це в жодному разі не перенесення вистави, хоча, кажуть, гріха в цьому немає! Переносити самого себе – це ж якесь жажіття! Краще зробити щось нове. Знаєте, я найкраще чуюся, коли щось придумую... Відчуваєш, ніби щось крізь тебе проходить, якісь струмені. Але головне – це праця. Задоволення приходить як подяка за працю. А коли бачиш, що твій задум стає зримим, чуттєво наснаженим – це ж найбільша втіха. Увійти в цей стан вдруге неможливо, тому коли є якась потреба повторення, нехай це робить хтось інший. Я ніколи так не чинив.

С.М.: Що проковує Вас на творчість у театрі?

Ескізи до вистави “Русалонька”. Художник – Михайло Ніколаєв, 2003

М.Н.: Кожна театральна пропозиція – це завжди відчуття, що ти вчишся. Скільки незнаного, цікавого навколо простенької казочки! Мені щастило. Пропозицій, які б мені не подобалися, практично не було. Найбільше вабить театр поетичний. Мені б хотілося, щоби виражальні засоби були просякнуті ліризмом. Критики вважають, що “Тарас” і “Івасик-Телесик” – вистави такого напрямку. Добре й те, що ми з режисером Сергієм Брижанем однієї театральної віри.

Мені дуже подобається матеріал драматичної поеми Богдана Стельмаха. У процесі роботи зі мною трапився один веселий курйоз. Розкажу про нього, аби трохи “розбавити” наш серйозний діалог. Автор написав про веселих коників-стрибунців із срібними підківками, що бавилися у траві. Не обізнаний з нюансами української ентомологічної термінології, я з насолодою ліпив... маленьких конячок! Найцікавіше, що автор цього не помітив, а дітям і акторам ті чарівні істотки сподобалися!

С.М.: Не секрет, що педагогічна громадськість у нас досить консервативна і, буває, активно виступає проти “порушників спокою” у театрах для дітей.

М.Н.: Треба ставитися до цього спокійно... Хоча... Висловлю “крамольну” думку: те, що театри ляльок стали мистецькими закладами виключно для дітей переважно дошкільного та молодшого шкільного віку, – на совісті педагогів. Це неймовірно звузило, зменшило їхні, театрів, творчі можливості, а вони воістину безмежні.

А що ви скажете з цього приводу, сеньйоре Родарі? Великий казкар відповів казкою-притчею “Голубий світлофор”.

Якось усі очі світлофора заструменіли... голубим кольором. Зчинилася паніка. Світлофор відключили, аби

полагодити. Він востаннє блиснув своїми голубими очима і встиг подумати: “Бідаки! Адже я давав їм сигнал “Шлях у небо вільний!” Якби вони зрозуміли мене, то могли б тепер вільно літати. А може, вони й зрозуміли, тільки їм просто забракло сміливості?”

Ті, що переходять попід червоною лінією, орієнтуються на несанкціонований колір світлофора!

P.S. І в живописі – також! Адже Михайло Ніколаєв – талановитий художник-станковіст. Міняти свій спосіб додання простору він наразі не збирається!

